

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

№3(2)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 704 sahifa,
16-mart, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Woosyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Katta guruh tarbiyalanuvchilarida kasb haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirish metodikasini innovatsion ekotizim sharoitida takomillashtirish	18
Uralova Fotima Baxtiyor qizi	
Malakali sportchilarning kommunikativ qobiliyatlarini takomillashtirishda sotsiologik yondashuv (gandbolchilar misolida).....	23
G. A. Valiyeva	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida motor alaliyali bolalarni ruhiy va nutqiy rivojlantirish usullari	27
Suyunova Surayyo Ulash qizi	
Sog'lom bola ekotizimining asoslari: ovqatlanish, immunitet va rivojlanish	31
Israilova Xusnida Adilovna	
Mobil ilovalar yordamida mustaqil o'qishni rivojlantirish	37
Raximova Feruza Najmiddinovna	
Biologiya darslarida muammoli ta'lim texnologiyasini qo'llash orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish	42
Dauekeeva Gulistan Orinbaevna	
Talabalarga ingliz tilidagi matnlarni kommunikativ metod yordamida o'qish texnikasini takomillashtirish usullari	46
Mo'minova Mahliyo Axrorjonovna	
Velosiped haydashning afzalliklari.....	49
Raxmonova Go'zal Bobir qizi	
Компетентностный подход как стратегическая основа модернизации образования и его реализация в преподавании русского языка как иностранного в Узбекистане	54
Мирзакбарова Севда Бахиддиновна	
Umumta'lim maktablarida texnologiya fani mashg'ulotlarini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari va metodlari.....	58
Ziyamova Gulbaxor Tulabayevna	
Типы аббревиации в русском и узбекском языках: сравнительно-типологический анализ.....	62
Рахмонова Бахтигул Пайзилловна	
Maktabgacha ta'limda nutqni rivojlantirish jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanish metodikasi	65
Abidjonova Mushtariybonu Qobiljon qizi	
Tarbiyaviy tadbirlarni samarali tashkil etishda maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalarning o'zaro hamkorlik masalalari.....	71
Sanayeva Surayyo Bobonazarovna, Jabborova Shaxina G'affor qizi	
Qadriyatli yondashuv asosida talabalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash mexanizmlarini takomillashtirish ..	76
G'aybullayev Quvonchbek G'olibovich	
Maktab o'quvchilarida stressga barqarorlik namoyon bo'lishining psixologik tahlili	83
Ismoilova N. Z.	
Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o'rni.....	87
Karshiyev Jaxongir Abdirayimovich	
Funksional savodxonlikni rivojlantirishda o'qish savodxonligining o'rni va ahamiyati	91
Xatamova Munisa Mamadulla qizi	
Transformatsiyalash tizimi asosida o'quvchilarning loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirish samaradorligi	95
Jurayeva Zulayxo Islomovna	
Zamonaviy boshqaruv nazariyalarida rahbar muloqoti (transformatsion, kommunikativ va ishtirokchi boshqaruv yondashuvlari asosida).....	102
Islamova Difuza Dilshodovna	

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik kompetentlikni tabaqalashgan yondashuv asosida rivojlantirish mazmuni	107
Begmatova Nasiba Mengnarovna	
Bo'lajak maxsus pedagoglarni inklyuziv ta'limda subyektlar faoliyatini o'rgatish metodikasi	112
Dilshodov Abrorjon Dilshodjon o'g'li	
Pre-Reading Activities to Enhance Foreign Language Reading Comprehension: Reading "The Adventures of Tom Sawyer" in 10–11 Grades	118
Djumaniyazova Zulfiya Kaliyevna	
Nutq aktlarini o'rgatishda autentik materiallardan foydalanishning metodik imkoniyatlari (filologik yo'nalish talabalari misolida)	122
Fayzulloeva Chevar G'ayrat qizi	
Yangi O'zbekistonda talaba-yoshlarni milliy yuksaltirishda jadid-marifatparvarlari ilgari surgan g'oyalarning o'rni va roli	125
Mamadaliyev Abduvoxid Maxsitaliyevich	
Gimnastikaning O'zbekistonga kirib kelish va rivojlanish tarixi	128
N. Q. Mamasidova	
Uglevodorodlar tarkibini aniqlashda massa ulushiga asoslangan reflektiv yondashuv (7-9-sinflar misolida)	131
Maxamadiyev Sharofiddin Jumaboyevich, Smanova Zulayxo Asanaliyevna	
Screencasting materiallarini yaratish va ularni o'quv jarayonida qo'llash	134
Maxmudova Dilfuza Meliyevna, Ergashov Niyozxon Ilyozxon o'g'li	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z shakllanishini psixolingvistik asoslari	137
Moxirabonu G'aniyeva Adxam qizi	
Maktabgacha ta'limdagi muammolar va yechimlar: o'zbekiston respublikasi tajribasi	140
N. Sh. Miryusupova	
Interaktiv kartografik resurslar va ularning ta'lim jarayonida qo'llanilishining didaktik, kognitiv hamda metodik asoslari	143
Olimova Aziza Abdullayevna	
Mentorlik tizimining tarixiy ildizlari va rivojlanish bosqichlari	147
Oxunova Dilnoza Qaxxorjonovna, Abdumannonova Durdonaxon Shuxratjon qizi	
Talabalarining psixologik holati va stress omillarining prokrastinatsiyaga ta'siri hamda mustaqil ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlash usullari	150
Razakov Farxod Kuvondikovich, Rajabov Hikmat Toshevich	
Talabalarni stulda o'tirgan qiyofachi portreti ranglavhasini ishlashga o'rgatish metodikasi	154
Sadatov Chori Xolmuradovich	
Organik kimyo fanini o'qitishda teskari ta'lim va texnologiyalarning ahamiyati	158
Umrbekova Maftuna Ulug'bek qizi, Babanazarova Ayzada Omirbaevna, Abdulkakimova Gulziyba Ziyatdinovna	
Duduqlanishni bartaraf etishda kompleks metodlarini qo'llashning samaradorligi	162
Xasanova Barnoxon Abdusattor qizi	
Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini takomillashtirish	165
Xolbozorova Nasiba Xolbozar qizi	
Проектирование персонализированных образовательных сценариев в дошкольном образовании средствами генеративного искусственного интеллекта	168
Пак Диана Александровна	
Bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda STEAM yondashuvining roli	170
Atenov Jandarbek Dayrabay o'g'li	
Innovatsion ta'lim muhitida talabalarining kasbiy muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari	173
Bo'ltakov Sanjarbek Xazratqul o'g'li	
Alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimining ahamiyati	176
Mehmonova Nodiraxon Yusufxon qizi	

Duduqlanish nutq kamchiligini korrektsiyalashning maxsus va integratsiyalashgan texnologiyalarini rivojlantirish.....	180
Boxodirova Gulasalxon Ibrohimovna	
Эссе как инструмент формирования и диагностики компетенций в системе высшего образования .	184
Шейхмамбетов Сервер Рефикович	
Matallar va folklor hikoyalari: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida interaktiv dars texnologiyalari.....	188
Azimova Nodira Hikmatovna	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish va ularni sportga yo'naltirishning pedagogik asoslari.....	191
Norboyev Komiljon Jurakulovich, Rustamova Kamola Xayrulla qizi	
Oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'qitilishining ahamiyati.....	194
Burkhanova Sabo Tulanovna	
Oliy ta'lim muassasalarida O'zbekistonning eng yangi tarixini o'qitishning metodologik asoslari va muammolari	197
Norbutayeva Guzal Abdig'ofurovna	
Ta'lim tashkilotlarida sifadni boshqarish jarayonlarini tizimli rejalashtirishning nazariy va amaliy asoslari.....	200
Abdurashit Karimovich Avliyakov	
Tarbiya darslari samaradorligini oshirishda abdulla avloniy pedagogik hikmatlaridan foydalanishni metodik tashkil etish.....	204
Daliyeva Eliza Zokir qizi	
Badiiy-tarixiy meros asosida bo'lajak pedagoglarning refleksiv tafakkuri va kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirish	207
Qodirova Mavluda Maxodir qizi	
Adabiyot darslarida lirik asarlarni vizual yondashuvlar asosida o'qitish usullari.....	210
Sobitova Mahmudaxon Shuxratbek qizi	
ESG tamoyillarini ta'lim tizimiga joriy etish orqali talabalarda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv ko'nikmalarini shakllantirish	216
Tursunova Shahzoda Baxromovna	
Социально-психологические факторы нарушения психологического здоровья в семье	219
Гулру Тургунова	
O'zini tarbiyalash (self-development) g'oyasining Ibn Sino ta'limotidagi o'rni	229
Usmanova E'zoza Zokirjonovna	
Оценка динамики физиологических показателей волейболистов 12–16 лет в предсоревновательный и соревновательный периоды.....	234
Умматалиева Шерзода Шерали угли	
Individual sport turlarida sportchilarning natijadorlik kompetensiyasini motivatsion omillar asosida shakllantirish.....	239
Baratov Nasriddin Karshibayevich	
O'smirlarda internetdan ortiqcha foydalanishning psixologik oqibatlarini	243
Fayziyeva Nodira Sobirovna	
Transakt analiz: shaxslararo muloqotni tahlil qilishning nazariy va amaliy asoslari	247
Nilufar Sayfidinovna Sangirova	
Inklyuziv ta'lim jarayonini boshqarish mexanizmlarini rivojlantirish (umumiy o'rta ta'lim maktablari misolida)	252
Abdug'aniyev Abdurauf Abdumannonovich	
O'zbek milliy kurashining tarixiy rivojlanish bosqichlari va uning yoshlar tarbiyasidagi pedagogik ahamiyati.....	257
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Almardanov Xasan Asqarovich	
Belbog'li kurashning shakllanishi va rivojlanish tarixi: jismoniy tarbiya tizimidagi o'rni va metodik imkoniyatlari	261
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Norqizilov Muxammadbek Sherali o'gli	

Dzyudo kurashining tarixiy evolyutsiyasi va uning ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida qo'llanishi	265
<i>Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Norqobilov Jamshid G'ulomovich</i>	
Dzyudo kurashining tarixiy evolyutsiyasi va uning ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida qo'llanishi	270
<i>Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Nurullayev Fazliddin Murodulla o'gli</i>	
Raqamli muhitda shaxs xulq-atvori dinamikasi (bolalik va o'smirlilik misolida)	275
<i>Raimdjanov Mirkarim Tolibjon o'g'li</i>	
O'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini oshirishning pedagogik va psixologik asoslari	278
<i>Suvanova Baxtigul Baxridinovna</i>	
Xalqaro tajriba asosida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmlari	283
<i>Azimov I. T., Mirzayeva N. I.</i>	
Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitishda didaktik vositalardan foydalanish	288
<i>Ziyaboyeva Sevara Saydullayevna</i>	
Yuqori malakali o'rta masofaga yuguruvchilarning jismoniy rivojlanish dinamikasi	292
<i>Nazarov Nuriddin Baxranovich</i>	
Maktab direktorining partisipativ boshqaruv faoliyatida qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirokchilarning roli	297
<i>Jabborova Yulduzxon Hasan qizi</i>	
Tibbiyotda nizoli vaziyatlar va ularni bartaraf etish usullari	301
<i>Olimova Dono Shakirovna, Baxtiyorova Shahnoza Mansurbekovna</i>	
Ichki kasalliklarni tashxislashda klinik fikrlashning o'rni	304
<i>Tilavova Muqaddas, Hasanova Munisa, Mamatqulova Fayzo, Hakimova Xonbuvi Hakimovna</i>	
Транснациональные компании и проблема суверенитета национального государства	307
<i>Ф. Равшанов, Л. Сохибова</i>	
Bo'lajak tarbiyachilarda o'quv-biluv faoliyati motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati	311
<i>Muhammadiyeva Manzura Maratovna, Musulmonova Sabrina Akmal qizi</i>	
Texnologik ta'limda xorijiy tajriba	316
<i>Lochinbek Abdirasulov</i>	
Talabalarda ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari	319
<i>Saffarova Mohidil Axmadovna, Mustafayeva Feruza Anvar qizi</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili darslaridagi asosiy resurslari: "ona tili" darsligi, mashq daftari, o'qituvchi kitobi ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida	324
<i>Soatova Hilola Shuhrat qizi</i>	
Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi – zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida	328
<i>R. D. Mustayev, H. F. Abduvositov</i>	
Русскоязычная литература Узбекистана современного периода: проблематика, поэтика и художественный анализ	332
<i>Чернова Татьяна Алексеевна</i>	
O'smirlar orasida tengdoshlar bosimi va uning psixologik ta'siri	335
<i>Toshpo'latova O'g'iloy Baxtiyor qizi</i>	
Bo'lajak tarbiyachilarning maktabgacha yoshdagi bolalarda iste'mol madaniyatini shakllantirish jarayonida targeting yondashuvining pedagogik nazariy asoslari	339
<i>D. G. Umnov</i>	
Ona tili darslarini ikkinchi til tamoyillari asosida tashkil etish masalalari	344
<i>Maxkamova Guluzroxon Abdumutalibovna</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ishlarni pedagogik jihatlardan tashkil etishning nazariy va amaliy aspektlari	347
<i>Mahkamov Mahammadjon Dadajonovich</i>	
Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar asosida dars jarayonini takomillashtirish metodikasi	351
<i>Muhammadjonova Durdonaxon Bahromjon qizi</i>	
Tarix darslarini modellashtirishda pedagogik metodlar tasnifi va ularning samaradorligi	354
<i>Ikrom Qodirov</i>	

Hadassah gospital maktabi modelining o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik samaradorligi va uni O'zbekiston gospital maktablariga tatbiq etishning ahamiyati	357
<i>Abdullayev Aziz Habibullayevich, Ochilov Orazbek Qosim o'g'li, Alimova Dono Abbosxanovna</i>	
Davlat boshqaruvi tizimida korrupsiyaviy xavf-xatarlarni baholash va prognozlash metodologiyasi.....	361
<i>Amirxo'jayev Shukurjon Qurbonovich, Sotvoldiyev Akbarjon Umidjon o'g'li</i>	
Neyropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarda pozitiv fikrlashni rivojlantirishning ilmiy-nazariy va amaliy asoslari	364
<i>Babakulova Dilnoza Ramazonovna</i>	
Boshlang'ich sinflarda nutqiy nuqsonlarning oldini olish va o'quvchilarning talaffuz madaniyatini shakllantirish metodikasi	367
<i>Baxtiyorova Nastarin Baxriddinovna, Daminova Dilbar Melimurodovna</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olishga qiziqishini oshirishda gamifikatsiya elementlaridan foydalanishning nazariy-metodik asoslari.....	370
<i>G'aniyeva Gulxayyo Islom qizi, Raxmatova Shaxlo Mansurovna</i>	
Ingliz tili darslarida kitobxonlik ko'nikmalarining o'ziga xosligi	373
<i>Jo'raboyeva Turg'unoy Ikromjon qizi</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida lingvokognitiv kompetentlikni rivojlantirishning didaktik tizimi.....	377
<i>Kozimova Sadoqat</i>	
Umumta'lim maktablarida tabiiy fanlar (science)ni o'qitish orqali ekologik savodxonlikni shakllantirishning pedagogik asoslari	380
<i>Majitov Turg'unali Anvar o'g'li</i>	
Oilaviy munosabatlarda manipulyativ muloqot indikatsiyasi: psixologik tahlil va eksperimental natijalar	383
<i>Nishanova Zulfizar Yashin qizi</i>	
Bo'lajak mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda raqamli ta'lim texnologiyalarining o'rni.....	386
<i>Nurulloyev Firuz No'monjonovich</i>	
Talabalarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning tarixiy-pedagogik asoslari (ma'rifatparvar mutafakkirlar merosi misolida).....	390
<i>Sabirov Kaxramon Bektursun o'g'li</i>	
Maktabgacha ta'lim yoshidagi 5-6 yoshli bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil yechish qobiliyatini shakllantirish metodikasini takomillashtirish.....	393
<i>Tillayeva Vasila O'ktam qizi</i>	
Kritik fikrlash kompetensiyasining pedagogik va didaktik mazmuni	398
<i>Tursunaliyev Shaxzod Sherali o'g'li</i>	
Kurashchi qizlarning texnik harakatlarini kinematik va kinetik modellashtirish	402
<i>Xomudjonova Feruza Komiljon qizi</i>	
Oliy ta'limda ishga doir muloqot asoslari fanini o'qitish orqali talabalarning og'zaki fikrlash va nutq faoliyatini rivojlantirish	406
<i>Yuldasheva Dilnoza Bekturodovna</i>	
Роль онлайн-платформ и образовательных сервисов в формировании ответственности студентов.....	409
<i>Гуламов Жасур Баходирович</i>	
Изучение изменений полярного переключения негативных и позитивных эмоций среднего воздействия в процессе развития/реабилитации механизмов эмпатии	413
<i>Ягудин Дмитрий Рустамович</i>	
Produktiv nutq ko'nikmalari orqali nutq aktlarini o'qitish samaradorligi.....	421
<i>Sadikov Erkin Tursunovich</i>	
Проблемы формирования письменной коммуникативной компетенции у студентов выпускных курсов высших учебных заведений	424
<i>Раджабова Зебинисо Анваровна</i>	
Pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish – pedagogik innovatsiya.....	427
<i>M.U. Raxmanova</i>	

Muammoli o'qitish asosida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish.....	431
<i>Giyasova Shaxnoza Abdurafikovna</i>	
9–10 yoshli o'quvchilar orasidagi nizolarni korreksion yondashuv bilan boshqarish	435
<i>Qulmatov Sindorqul Ibragimovich, Yarbekova Yulduz Bahromjon qizi</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda raqamli mediakompetentlikni rivojlantirish	439
<i>Mo'minova Madina, Mamasodiqova Saida</i>	
Разработка приложения для визуализации и анализа решения задач линейного программирования.....	442
<i>Маматов Ислонбек Ильесович, Бурунова Муниса Баходировна</i>	
Mustaqil ta'lim topshiriqlarini integrativ modellashtirish tashkiliy-metodik muammo sifatida	448
<i>Ibroximova O'g'iloy Inomjon qizi</i>	
Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiyani baholash va "tarbiya kundaligi"ni joriy etish metodikasi.....	451
<i>Norimboyeva Sarvinov Abror qizi, Norimboyeva Sarvinov Abror qizi</i>	
Talabalarda vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishning nazariy-pedagogik va didaktik asoslari	456
<i>Xaydaraliyev Xurshid Xamidullayevich</i>	
Zamonaviy yosh oilalarda gender munosabatining o'rganilganlik holati	462
<i>Abduqayumova Gulnoza Karimjon qizi</i>	
Arifmetik progressiyani o'qitishda "progressiya konstruktori" amaliy-tadqiqot metodining samaradorligi....	466
<i>Abdurahmonova Zamira Raxmatullayevna</i>	
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning mazmuni.....	471
<i>Ashurova To'lg'anoy Ergashevna</i>	
Onlayn shaxmat platformalarining boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkuriga ta'siri	475
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i>	
Ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish.....	480
<i>Kadirkulov Dilmurod Alimahamedovich</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish mezonlari.....	485
<i>Mirsagatova Nargiza Sayfullayevna</i>	
Communicative Language Teaching in Modern Classrooms: Strengths, Limitations, and Pedagogical Implications	490
<i>Mirzaliyeva Sarvinov</i>	
Pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarining fizikadan metodik faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish	493
<i>Murtazayev Zohid Murtazayevich</i>	
Zo'ravonlikning inson ruhiyatiga salbiy ta'siri va oqibatlari	497
<i>Mutabarxon Maxsudova</i>	
STEM ta'limi sharoitida o'quvchilarning texnik tafakkurini rivojlantirishning transdisiplinar metodik modeli	501
<i>Normuxamedov Zarif</i>	
Jadidchilar asarlarida boshlang'ich ta'limga oid pedagogik qarashlarning nazariy asoslari	507
<i>Sariboyeva Aziza G'apur qizi</i>	
Pedagogika tarixida dars samaradorligini oshirish bo'yicha qarashlar va amaliyotdagi innovatsion loyihalar tahlili.....	510
<i>To'raqulova Feruza Jobir qizi</i>	
Yosh qizlarda shaxsiy mustaqillik va oilaviy mas'uliyat muvozanati	514
<i>To'xtamatova Nargiza, Boltaboyeva Marg'uba</i>	
Individual dars mashg'ulotlari orqali boksning faolligini aniqlash xususiyatlari	517
<i>Usmonov Mansur Qurbonmurotovich</i>	
Преимущества и недостатки использования виртуальных лабораторных работ по физике	522
<i>Тилова Турдихол Баратовна</i>	
Neyrolingvistik dasturlashning (NLD) nazariy va amaliy jihatlarini	529
<i>Xolikova Dilobarxon Maxsitovna</i>	

Tabiiy fanlar darslarini o'qitishda muammoli texnologiyalardan foydalanish usullari	533
<i>Ochilova O'g'iloy Mardon qizi</i>	
Communicative-Pragmatic Analysis of Binary-Based Paremmas in English, Uzbek, and Russian Languages.....	537
<i>Jumanova Sabrina Vaydullo kizi</i>	
Kurash mashg'ulotlarida raqamli texnologiyalar qo'llanilishi.....	542
<i>Melikuziyev Azizjon Adaxamjon o'g'li</i>	
O'spirinlarda kasbiy tanlov noaniqligi sharoitida mustaqil qarorlarni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari	546
<i>Karimova Gulxumor Shodi qizi</i>	
ChatGPT kabi til modellarining ta'lim va fan sohasiga ta'siri	550
<i>Djabbarova Xabiba Kuvandikovna</i>	
Biologiya ta'limida qo'llaniladigan masala va mashqlarning turlari, mazmuni va kreativlikni rivojlantirishdagi o'rni	554
<i>Yusupova Lobar Nizomjon qizi, Raxmatov Uchkun Ergashevich</i>	
Сравнительный анализ русской и узбекской концептосфер в контексте преподавания РКИ.....	560
<i>Рустамова Феруза Махмуджановна</i>	
Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy madaniyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish texnologiyalari	565
<i>Imomov Musurmon Pirnazarovich</i>	
Boshlang'ich ta'limda aksiologik qadriyatlar va raqamli kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish metodikasi.....	572
<i>Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy ijodkorligini rivojlantirishda klaster integratsiyasi va refleksiv yondashuvning o'rni	576
<i>Shabbazova Nodira Xamzayevna</i>	
Umumta'lim maktablarida immersiv texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalanish	579
<i>Axmedova Dilnoza Baxtiyor qizi</i>	
Tasviriy san'at ta'limida kompozitsiya o'qitishning takomillashtirilgan metodik tizimi.....	581
<i>Karshiboyeva Dilafuz Boxodirovna</i>	
Bo'lajak ona tili o'qituvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda refleksiv topshiriqlarning o'rni .	584
<i>Altibayeva Malika Kuvandikovna</i>	
STEAM yondashuvi asosida rivojlantiruvchi markazlarning samaradorligini oshirish yo'nalishlari.....	587
<i>O'rinova Feruza O'ljayevna, To'xtaboyeva Maftunaxon G'aniyevna</i>	
Aholi o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari	591
<i>Davulov Ozodbek Qalandarovich</i>	
Tasavvufda ma'naviy tarbiya tushunchasi va uning nazariy-metodologik asoslari.....	595
<i>Satimova Sevinch Sardorbekovna</i>	
Teaching Literary and Non-Literary Forms of Speech to Young Learners.....	600
<i>Nargiza Tulyaganova</i>	
Pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga tayyorlashni boshqarish tizimini takomillashtirishning metod va mexanizmlari	604
<i>Aziboyev Shuhrat Olimovich</i>	
Cerebral falajli bolalarda sensor, diqqat va motor funksiyalar integratsiyasining faktorli tahlili	608
<i>Karimberdiyev Azamat Axmadjon o'g'li</i>	
O'smirlik davrida emotsional intellektni namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari	614
<i>Djumabaeva Manzura Bagibekovna, Zoirova Laylo Alisher qizi, Umirboyeva Zaxro Dilmurod qizi</i>	
Zamonaviy ta'lim modellari mohiyati va ularning pedagogik tizimdagi o'rni (4K, 5E, 5I modellari misolida).....	617
<i>Raxmatov Uchkun Ergashevich, Qodirova Marjona Azamat qizi</i>	
Ayollarni iqtisodiy faollikka tayyorlashda o'quv dasturlarini loyihalash tamoyillari	624
<i>Diyarova Shaxloxon Rovshan qizi</i>	

Interfaol ta'lim metodlari asosida o'qituvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi: tajriba-sinov natijalari tahlili	628
Abdiyeva Shodiyona Yodgor qizi	
Raqamli muhitda maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining qo'shimcha ta'limini tashkil etish: tadqiqotlar sharhi	633
Amanova Dilorom Faxritdin qizi	
Kognitiv tilshunoslikda skript atamasi va uning voqelanish mexanizmlari	637
Fayzullayev Shohrux	
The Concept of Blended Learning and its Role in the Modern Educational Paradigm	641
Fozilova Maxina Adashevna	
Finlyandiya boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematika fanini o'qitish metodikasi	645
G'aybulloyeva Yulduz Mexriddinovna	
Xalq hunarmandchiligi bo'yicha o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish	651
Isoqov Shohruh Turabek o'g'li	
Communicative-Pragmatic Analysis of Binary-Based Paremias in English, Uzbek, and Russian Languages	654
Jumanova Sabrina Vaydullo kizi	
Internet-risk profilaktikasining bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashdagi o'rni	659
Mamatxanova Nargiza Toxirovna	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari	663
N. Sh. Abdullayeva, F. R. Valiyeva, S. S. Raximova	
Musiqiy-ritmik harakatlarning asosiy komponentlari va ularni rivojlantirishda SI imkoniyatlari	667
O. A. Shodiyeva	
Oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimi asosida ta'limni tashkil etishning pedagogik xususiyatlari ..	672
Y. R. Azzamov	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsion yondashuv asosida bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik asoslari	676
Yakubova Zilola Zikirovna	
Aksiologik yondashuv asosida talabalarda mas'uliyatni rivojlantirish pedagogik muammo sifatida	679
Teshayeva Dilnoza Chori qizi	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tasviriy faoliyat turlari asosida estetik tarbiyalash masalalari ..	684
Yuldasheva Dilshoda To'liqinovna	
Профессиональная рефлексия как фактор развития научного интеллекта будущего педагога в системе педагогического образования	688
Анварова Хуснора, Исохонова Азиза	
Толерантность в мультикультурном обществе	692
Бекбосынова З. К.	
Методика работы над ошибками как средство повышения грамотности	696
Исмаилова Мадинабону	
Методы и подходы к развитию профессиональной лексической компетенции студентов военных направлений	701
Хамидова Нигора Тулкуновна	

KOGNITIV TILSHUNOSLIKDA SKRIPT ATAMASI VA UNING VOQELANISH MEXANIZMLARI

Fayzullayev Shohrux
SamDU 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada R. Shank va R. Abelson tomonidan ishlab chiqilgan skript nazariyasi kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Skriptlar inson tafakkurida voqealarni tushunish, taxmin qilish va izohlashning asosiy mexanizmi sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada situatsion, personal va instrumental skript turlari, shuningdek, interferensiya va distraksiya tushunchalari keng yoritiladi. Tadqiqot natijalari skript nazariyasining nutqni tushunishdagi markaziy rolini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: skript, kognitiv tilshunoslik, tushunish, inferensiya, interferensiya, distraksiya, situatsion skript, personal skript, instrumental skript.

Abstract: This article analyzes the script theory developed by Roger Schank and Robert Abelson from the perspective of cognitive linguistics. Scripts are considered as a fundamental mechanism for understanding, predicting, and interpreting events in human cognition. The article examines situational, personal, and instrumental types of scripts, as well as the concepts of inference, interference, and distraction. The research results demonstrate the central role of script theory in speech comprehension.

Key words: script, cognitive linguistics, understanding, inference, interference, distraction, situational script, personal script, instrumental script.

Аннотация: В данной статье теория скриптов, разработанная Roger Schank и Robert Abelson, анализируется с точки зрения когнитивной лингвистики. Скрипты рассматриваются как основной механизм понимания, прогнозирования и интерпретации событий в человеческом мышлении. В статье подробно освещаются виды скриптов: ситуационный, персональный и инструментальный, а также понятия интерференции и distrакции. Результаты исследования показывают центральную роль теории скриптов в процессе понимания речи.

Ключевые слова: скрипт, когнитивная лингвистика, понимание, интерференция, интерференция, distrакция, ситуационный скрипт, персональный скрипт, инструментальный скрипт.

KIRISH

Zamonaviy kognitiv tilshunoslikda insonning nutqni qanday tushunishi masalasi markaziy o'rinni egalaydi. Bu borada R. Shank va R. Abelson tomonidan ishlab chiqilgan skript nazariyasi muhim ahamiyatga ega. Ushbu nazariyaga ko'ra, insonning tushunishi real voqealarni to'g'ridan to'g'ri qabul qilish emas, balki oldindan mavjud bilim strukturalari bo'lgan skriptlar orqali amalga oshadi. Skript atamasiga Sh. Safarov quyidagicha ta'rif beradi: "Inson tafakkurida aks etayotgan voqealarning me'yoriy ketma-ketligi namunasidir" (Safarov, 2006: 38). Shuningdek, tadqiqotchi "Tilshunoslik terminlari lug'ati"da skriptni ma'lum bir hodisa bilan bog'liq harakatlar ketma-ketligi tasviri sifatida izohlab, "sxema" tushunchasi bilan deyarli bir xil ma'noda ishlatilishini aytadi (Safarov, 2023: 250). Masalan, "restoran" skripti kirish, o'tirish, buyurtma berish, ovqatlanish va to'lov qilish kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

D. Xudoyberganova skript terminiga "...sabab-oqibat munosabatlari asosida tizimiy bog'langan, stereotip takrorlanuvchanlik xususiyatiga ega bo'lgan voqealarning me'yoriy ketma-ketligi namunasi..." deb izoh beradi (Xudoyberganova, 2024: 75). Demak, skript insonning tajribasi asosida shakllangan va muayyan vaziyatda sodir bo'ladigan voqealar ketma-ketligini aks ettiruvchi mental modeldir. Shuningdek, skript insonning ijtimoiy tajribasi, institutsional bilimlari va takroriy faoliyati asosida shakllangan murakkab mental tuzilma hamdir.

Sh. Safarovning fikriga ko'ra, skriptlarning ko'p qismi bolalik davridanoq tajriba va kuzatuvlar natijasida paydo bo'ladi (Safarov, 2006: 38).

Skriptlar inson tafakkurida avtomatik ravishda faollashadi va yangi ma'lumotni tushunishda asos bo'lib xizmat qiladi. Skriptlar quyidagi xususiyatlarga ega: avtomatik faollashish, voqealarni oldindan taxmin qilish, yetishmayotgan ma'lumotlarni to'ldirish va tushunishni tezlashtirish. Masalan, "U restoranga kirdi" gapidan darhol bilish mumkinki, u yerda stol, menyu, taom bor va bu avtomatik faollashish hisoblanadi. "U do'konga kirdi va chiqib ketdi" deyilganida esa keyingi voqealar taxmin qilinadi: nimadir sotib olish, pul to'lash, kassaga borish kabi. "U restoranga kirdi, ovqatlandi, chiqib ketdi" gapiga e'tibor qaratsak, u yerda to'lov qilingani, ofitsiantga nima buyurgani haqida ma'lumot yo'q. Ammo skript bu "bo'sh zona"larni to'ldirishga harakat qiladi. "O'quvchi daftariga yoza boshladi" deyilganida ortiqcha tahlil qilishga hojat yo'q. Bu yerda allaqachon dars bo'layotgani anglashiladi hamda tushunish jarayoni tezlashadi.

R. Shank va R. Abelson skriptning asosiy turlarini sanab o'tadi. Bular: situatsional, personal va instrumental skriptlardir (Shank and Abelson, 1977).

Situatsional skriptlar ijtimoiy vaziyatlarga bog'liq bo'lib, unda bir nechta ishtirokchilar va ularning rollari mavjud bo'ladi (Shank and Abelson, 1977: 219). Masalan, "restoran" skriptida mijoz, ofitsiant va oshpaz rollari mavjud. Bu skript quyidagi komponentlardan iborat bo'ladi: rollar, voqealar ketma-ketligi, umumiy maqsad. Situatsional skriptlar ijtimoiy muhitda harakatni tartibga soladi va insonlar o'rtasidagi o'zaro aloqani soddalashtiradi. Eng muhimi, situatsional skriptlarda hamma nima bo'lishini oldindan biladi va ko'pincha rollar aniq bo'ladi. Masalan, "do'kon" skripti kirish, mahsulotlarni ko'rish, tanlash, kassaga borish, to'lash, chiqish kabilardan iborat. Rollar aniq: mijoz va sotuvchi. Kimdir "Endi nima qilaman?" deb savol bermaydi. Chunki tayyor skript mavjud.

Personal skriptlar esa individual ongga xos bo'lib, tashqi situatsion skriptga qo'shimcha ravishda ishlaydi. Bu skriptlar yashirin maqsadlarni ifodalaydi (Shank and Abelson, 1977: 220). Masalan, "restoran" vaziyatida mijozning ofitsiant bilan tanishishga urinishi personal skript hisoblanadi. Bunday skriptlar faqat aktorning ongida mavjud bo'lib, boshqa ishtirokchilar tomonidan anglanmasligi mumkin (Shank and Abelson, 1977: 220). Bunday skriptlar odatda shaxsiy bo'ladi. Misol uchun, "dars" skripti hamma uchun umumiy situatsional skriptdir. Biroq dars jarayonida talaba o'qituvchidan yaxshi baho olishni istasa, unda vaziyatni baholash, qaror, harakat va natija personal skriptni hosil qilishi mumkin. Bunday holda talaba oldingi partaga o'tirishi, ko'p savol berishi, doimiy faol bo'lishi mumkin.

Instrumental skriptlar aniq harakatlar ketma-ketligini ifodalaydi. Ular odatda bitta ishtirokchiga tegishli bo'lib, qat'iy tartibga ega. Masalan, mashinani ishga tushirish, sigaret yoqish, ovqat tayyorlash kabi (Shank and Abelson, 1977: 221). Bu skriptlar kam o'zgaruvchan bo'lib, ko'proq texnik jarayonlarni aks ettiradi. Shuningdek, bunday skriptlarda hamma narsa aniq va qat'iy tartibga ega bo'ladi. "Telefonni yoqish" skriptida quvvat tugmasini bosish, parol kiritish kabi elementlar bir-birini taqozo qiladi hamda bir-birisiz ishlamaydi. Boshqa skript turlaridan farqli o'laroq, instrumental skriptlarda odatda rollar bitta bo'ladi va kognitiv jihatdan katta kuch talab qilmaydi.

Skript jarayonida ba'zi kutilmagan holatlar yuzaga keladiki, ular interferensiya va distraksiya tushunchalari orqali izohlanadi. Interferensiya skriptning normal davom etishiga to'sqinlik qiluvchi ichki buzilish bo'lib, u odatda ikki turga ajraladi: to'siq (obstacle) va xatolik (error) (Shank and Abelson, 1977: 214-217). To'siq (obstacle) zarur shartning yetishmasligi bilan bog'liq bo'lib, skriptning bajarilishiga to'sqinlik qiladi. Masalan, do'konda xaridorning to'lov qilish uchun mablag'i yetarli bo'lmasligi yoki kassaning vaqtincha ishlamasligi shunday holatdir. Xatolik (error) esa harakat amalga oshirilgan bo'lsa-da, uning noto'g'ri natija bilan yakunlanishini anglatadi. Masalan, sotuvchining boshqa mahsulotni berib yuborishi yoki xaridorning noto'g'ri mahsulotni tanlashi bunga misol bo'la oladi. Distraksiya esa skriptdan vaqtincha chiqish yoki e'tiborning boshqa faoliyatga yo'naltirilishi bilan xarakterlanadi. Masalan, xaridorning do'konda boshqa tanishi bilan suhbatga kirishib ketishi yoki telefonga chalg'ib qolishi asosiy skriptning uzilishiga olib keladi va yangi kichik faoliyatning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Demak, interferensiya skript ichida yuzaga keladigan muammo sifatida, distraksiya esa skriptdan chiqishga olib keluvchi omil sifatida talqin qilinadi (Shank and Abelson, 1977: 214-217). Skript nazariyasiga ko'ra, tushunish jarayoni yangi ma'lumotni oldingi tajribalar bilan bog'lash orqali amalga oshadi. Inson yangi voqealarni mavjud skriptlar asosida interpretatsiya qiladi. Bu jarayon quyidagicha ishlaydi: skript faollashadi, yangi ma'lumot skript bilan solishtiriladi. Agar mos kelmasa, yangi interpretatsiya qidiriladi. Quyida "dars" skriptining kognitiv tahlilini ko'rib chiqamiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

"Dars" skriptida bir nechta asosiy rollar mavjud: o'qituvchi, o'quvchi, sinf jamoasi, ba'zan esa direktor yoki qo'shimcha ishtirokchilar ham paydo bo'lishi mumkin. Bu skriptning obyektlari sifatida sinf xonasi, doska, parta, kitob, daftar, ruchka, kundalik, baho kabilar olinishi mumkin. "Dars" skriptining kirish shartlari sifatida o'quvchilarning sinfdan mavjudligi, o'qituvchining tayyorligi, o'quv materiali va vaqtning belgilanganligi ko'rsatiladi.

Natijalari esa mavzuning o'zlashtirilishi, topshiriqning bajarilishi, baholash, tartibning saqlanishi yoki buzilishi bilan ifodalanadi. "Dars" skriptining odatiy ketma-ketligi quyidagicha tavsiflanishi mumkin:

1. O'qituvchining darsga kirishi.
2. Salomlashish.
3. Davomatni aniqlash.
4. Avvalgi mavzuni so'rash.
5. Yangi mavzuni bayon qilish.
6. Savol-javob.
7. Mustahkamlash.
8. Baholash va uyga vazifa berish.

Bu ketma-ketlik barcha maktablarda mutlaq bir xil bo'lmasa-da, umumiy kognitiv andoza sifatida mavjud bo'ladi. O'quvchi ham, o'qituvchi ham darsdan nima kutishni oldindan biladi. Ana shu kutishning o'zi skriptning kognitiv asosini tashkil etadi.

"Dars" skriptining asosiy vazifasi nutqiy va noverbal xatti-harakatlarni tushunishni yengillashtirishdir. Masalan, o'qituvchi "daftaringizni oching" desa, o'quvchi bu buyruqni alohida tahlil qilmaydi. U dars skriptiga tayanib, keyingi harakatning nima ekanini biladi. Xuddi shuningdek, o'qituvchining doskaga chiqishi, sinfga savol berishi yoki baho qo'yishi ham oldindan tanish skript ichida interpretatsiya qilinadi. Umuman olganda, dars jarayonida ko'plab nutqiy aktlar to'liq emas, qisqa yoki elliptik shaklda berilishi mumkin, chunki ularning ma'nosi umumiy skript orqali tiklanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

"Dars" skriptida interferensiya holatlari ham kuzatiladi. Masalan, o'quvchining daftarini unutib kelishi "to'siq" sifatida talqin qilinishi mumkin, chunki bu dars harakatining normal davom etishiga to'sqinlik qiladi. O'qituvchining noto'g'ri savol berishi, darsga aloqasiz vazifani yuklashi yoki texnik vositaning ishlamay qolishi "xato" sifatida ko'rilishi mumkin. Bunday holatda skript o'zining odatiy yo'lidan chiqib, "tuzatish" yo'liga o'tadi: o'qituvchi qo'shimcha izoh beradi, boshqa usulga o'tadi yoki vaziyatni tuzatishga urinadi. Distraksiya ham "dars" skriptida tez-tez uchraydi. Masalan, o'quvchining telefonga chalg'ishi, sinfdoshi bilan gaplashib ketishi yoki tashqaridan kelgan shovqin dars skriptidan vaqtincha chiqishga olib keladi. Bu holatda asosiy maqsad – o'quv faoliyati – to'xtaydi va yangi kichik maqsad vujudga keladi: tartibni tiklash, diqqatni qayta jamlash, nojo'ya xatti-harakatni to'xtatish. Demak, "dars" skripti ham "restoran" skripti singari interferensiya va distraksiyalar bilan murakkablashishi mumkin.

"Dars" skriptining yana bir muhim jihati shundaki, u faqat situatsion bo'libgina qolmay, personal skriptlar bilan ham kesishadi. O'qituvchi tashqi jihatdan darsni olib borayotgan bo'lsa-da, uning ichki maqsadi sinfni boshqarish, intizomni saqlash, obro' qozonish yoki muayyan o'quvchini rag'batlantirish bo'lishi mumkin. Xuddi shuningdek, o'quvchining ham darsdagi tashqi ishtiroki ortida turli personal skriptlar yotadi: faol ko'rinishga intilish, baho olish, o'qituvchiga yoqish, sinfdoshlar oldida o'zini ko'rsatish yoki, aksincha, darsdan qochish. Shu sababli dars jarayonida yuzaga keladigan ayrim nutqiy va xulqiy hodisalarni faqat umumiy situatsion skript bilan emas, balki personal skriptlar bilan birgalikda tushuntirish lozim. Masalan, o'quvchi kutilmaganda juda faol savol bera boshlasa, bu faqat "darsdagi ishtirok" emas, balki "o'zini ko'rsatish" personal skriptining namoyoni ham bo'lishi mumkin. Yoki o'qituvchining bir o'quvchiga qayta-qayta murojaat qilishi faqat didaktik maqsad emas, balki uni "rag'batlantirish" yoki "tartibga solish" personal skripti bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu jarayonda inferensiya (xulosa chiqarish) markaziy rol o'ynaydi. Skriptning o'zi to'liq axborotni bermasdan, yetishmayotgan bo'g'inlarni inferensiya orqali to'ldirishga xizmat qiladi. Misol uchun, matnda faqat "o'qituvchi jurnalni ochdi" deyilsa, o'quvchi yoki tinglovchi avtomatik ravishda "davomat tekshirildi" yoki "dars boshlandi" degan xulosani chiqaradi. Bu yerda inferensiya skriptga tayanadi, ya'ni skript inferensiyani boshqaradi. Ba'zi hollarda esa inferensiya skriptni o'zgartiradi yoki qayta quradi. Masalan, agar "o'qituvchi sinfga kirib, hech narsa demasdan telefon bilan gaplasha boshladi" deyilsa, bu odatiy dars skriptiga mos kelmaydi.

Tinglovchi bu yerda yangi inferensiya qiladi: bu hali dars boshlanmagan yoki noodatiy vaziyat yuz bermoqda. Demak, inferensiya faqat skriptga bo'ysunmaydi. Aksincha, u skriptni dinamik ravishda qayta tashkil qiladi. "Imtihon" skripti ham kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan muhim situatsion skriptlardan biri hisoblanadi. Ushbu skript muayyan institutsional vaziyat bilan bog'liq bo'lib, unda ishtirokchilar, rollar va voqealar ketma-ketligi oldindan shakllangan bo'ladi. "Imtihon" skriptining asosiy rollari quyidagilardan iborat: imtihon oluvchi (o'qituvchi), imtihon topshiruvchi (talaba yoki o'quvchi) hamda, ba'zan, kuzatuvchi shaxslar. Skriptning

asosiy obyektlari sifatida savol varaqalari, biletlar, daftar, ruchka va baholash vositalari xizmat qiladi. "Imtihon" skriptining odatiy ketma-ketligi quyidagicha tavsiflanadi: imtihon boshlanishi, talabalarning auditoriyaga kirishi, savollarni olish yoki bilet tanlash, tayyorgarlik ko'rish, javob berish, baholash, natijani e'lon qilish.

Mazkur skriptda barcha ishtirokchilar nima sodir bo'lishini oldindan biladi, ya'ni skript kognitiv jihatdan umumiy bilim sifatida mavjud bo'ladi. Shu sababli imtihon jarayonida ko'plab nutqiy aktlar qisqa va to'liq bo'lmagan shaklda berilishi mumkin, ammo ular skript asosida to'liq anglanadi. "Imtihon" skriptida interferensiya holatlari ham kuzatiladi. Masalan, talabani javobni unutishi, savolni noto'g'ri tushunishi yoki texnik muammolar yuzaga kelishi skriptning normal kechishiga to'sqinlik qiladi. Bu holatlar "to'siq" yoki "xato" sifatida talqin qilinadi.

Distraktsiya ham ushbu skriptda mavjud bo'lib, talabani chalg'ishi, qo'rquv hissi va tashqi omillar ta'sirida diqqatning pasayishi skriptning vaqtincha buzilishiga olib keladi. Shuningdek, "imtihon" skripti ko'pincha personal skriptlar bilan kesishadi. Masalan, talabani asosiy maqsadi bilimini namoyish etishdan tashqari, yuqori baho olish, muvaffaqiyatsizlikdan qochish, o'zini ko'rsatish kabilar bo'lishi mumkin. Bu esa uning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, "imtihon" skriptida inferensiya jarayoni muhim rol o'ynaydi. Masalan, "talaba javob bera boshladi" deyilganda, tinglovchi avtomatik ravishda uning savolni olganini, tayyorgarlik ko'rganini va baholash jarayoni yaqinlashayotganini anglaydi. Bu esa skriptning taxmin qilish funksiyasini ko'rsatadi.

XULOSA

Shunday qilib, skript nazariyasi inson tili va tafakkurini tushunishda muhim model hisoblanadi. Ushbu nazariya kognitiv tilshunoslik doirasida insonning bilim strukturalarini, nutqni tushunish mexanizmlarini hamda voqelikni idrok etish jarayonlarini izohlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics. London and New York – 1996.
2. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Blackwell Publishing – 2008. 424-bet.
3. Shank R., Abelson R. Scripts, Plans, Goals and Understanding. – 1977. 214–221-betlar.
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. "Sangzor" nashriyoti, Jizzax – 2006. 38-bet.
5. Safarov Sh. Tilshunoslik terminlari lug'ati. "Lesson Press", Toshkent – 2023. 250-bet.
6. Xudoyberganova D. Zamonaviy tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. "Bookmany Print", Toshkent – 2024. 75-bet.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №3(2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.